

wadzeniu analizy i wielką ostrożność w objaśnianiu dawnych hydronimów. Hydronimy zostały opracowane metodą porównawczą i w duchu europejskim. Część ogólna (syntetyczna) monografii doskonale zapoznaje czytelnika z problematyką walońskiej hydronimii. Jest to niewątpliwie praca o dużej wartości naukowej.

Karol Zierhoffer

István Hoffmann, Anita Rácz, Valéria Tóth, *History of Hungarian toponyms*, Buske Helmut Verlag, Hamburg 2017, 313 s.

Stworzenie syntetycznego opisu systemu toponimów jakiegokolwiek języka z uwzględnieniem ich genezy i historii jest ogromnym wyzwaniem. Tym większym, a zarazem donioślejszym, gdy opis dotyczy języka węgierskiego — „ugrofińskiej wyspy” otoczonej językami indoeuropejskimi, której odrębność kształtowana była przez specyficzne warunki historyczne oraz różnorodne kontakty międzykulturowe.

Zadania tego podjęli się autorzy „History of Hungarian Toponyms”, czerpiąc ze 150-letniej tradycji onomastyki węgierskiej. Przedmiotem ich opracowania są toponimy, przede wszystkim ojkonimy, hydronimy i nazwy regionów, w mniejszym stopniu mikrotoponimy. Wybór i uwaga poświęcona poszczególnym typom onimów wynikają z przyjętego podejścia: szerzej omówione grupy nazw mają szczególne znaczenie w perspektywie historycznej. Analiza materiału toponimicznego oparta została na metodach językoznawstwa funkcjonalnego, stosowanego w węgierskich badaniach onomastycznych od lat dziewięćdziesiątych XX w.

Publikację otwiera rozdział poświęcony podstawom teoretycznym pracy. W pierwszej części rozdziału Autorzy omówili zagadnienia związane z tworzeniem nazw, ich użyciem oraz zmianami nazw w języku węgierskim. Za punkt wyjścia przyjęto ogólną teorię nazw własnych, na tle której przedstawiono charakterystyczne dla węgierskiej toponimii tendencje i problemy, odwołując się do danych historycznych oraz współczesnych. Omówiono kwestie związane z uniwersalnymi motywacjami nadawania nazw w zestawieniu z pierwotną beznazwowością niektórych miejsc zamieszkania, a także wyrazistością semantyczną w momencie tworzenia nazw, która w późniejszym okresie uległa zatarciu. Duży nacisk położono na kwestie socjologiczne nazwotwórstwa. W aspekcie kognitywno-pragmatycznym w akcie nadawania nazwy na pierwszy plan wysuwa się rola jednostki, a nie społeczności, znaczenie ma również to, czy nazywany obiekt jest wynikiem ludzkiej działalności (jest to np. miejsce zamieszkania), czy jest od niej niezależny (rzeka, góra, dolina). W pierwszym przypadku wyraźniej zarysowuje się cel nadania nazwy i motywacja nazwotwórcy niż w przypadku nazw obiektów naturalnych. Kolejne zagadnienie wiąże się z możliwością nadawania nazw miejscowych przez podmioty zewnętrzne względem społeczności zamieszkującej dany obiekt, co ilustrują nazwy powstałe od etnonimów (nazwa wsi *Besenyő* od etnonimu określającego Pieczyngów), nazwy pochodzące od nazwy osobowej właściciela i związane ze zmianą prawa własności, a także nazwy tworzone przez ludność posługującą się innym językiem (pochodzące od apelatywów słowiańskich, np. *Pest* od słowiańskiego *peste* ‘jaskinia’). Tego typu onimy pokazują jeszcze inny problem: etnicznego rozróżnienia między twórcą toponimu a społecznością używającą toponimu, jak w przypadku nazwy jeziora *Balaton*, od prasłowiańskiego *blatъnъ ‘błotny’, której najwcześniejszy zapis wskazuje na słowiańskiego nazwotwórcę, ale węgierskich użytkowników (zmiana w nagłosie *bl-* > *bal-*).

Autorzy wychodzą z założenia, że toponimy mają bogatą strukturę znaczeniową, a w jej obrębie kluczowe jest znaczenie kulturowe. Podkreślają, że rozpatrywać należy je nie tylko w perspektywie systemu językowego, ale również w powiązaniu z kulturą. Model opisu pozwalający na wieloaspek-

towe badania systemu toponimów oparty został na założeniach językoznawstwa funkcjonalnego, które przedstawiono w drugiej części rozdziału I. Przyjęcie tego podejścia umożliwiło uwzględnienie w analizie wielu istotnych kwestii: rozpatrywanie w pierwszej kolejności komponentów semantycznych, nastawienie typologiczne, oparcie się na danych empirycznych z uwzględnieniem danych pozajęzykowych, ujęcie interdyscyplinarne oraz uwypuklenie aspektu historycznego.

Wstępnego rozróżnienia analizowanego materiału dostarcza znaczenie denotatywne toponimu, które zawiera informację dotyczącą typu nazywanego obiektu. W dalszej procedurze badawczej wyróżniono dwa podejścia: funkcjonalno-semantyczne oraz leksykalno-morfologiczne. Pierwsze opiera się na założeniu o semantycznej wyrazistości i opisowości toponimu w momencie jego powstawania. Autorzy przyjmują, że toponimy składać się mogą z jednego lub dwóch składników (*name constituents*), mających znaczenie odnoszące się do cech nazwanego obiektu. Składniki te podzielić można na trzy grupy semantyczne: wskazujące typ obiektu (potok, góra, wioska), opisujące cechy obiektu (kształt, rozmiar, relacja do otoczenia) oraz pełniące funkcję desygnacyjną (nazwy zapożyczone lub przeniesione). Grupy te mają charakter pozajęzykowy: warunkuje je sam nazywany obiekt i jego cechy. Na poziomie językowym koncentruje się analiza leksykalno-morfologiczna. Podstawową jednostką w tym wypadku jest element nazwotwórczy (*name element*), który rozumieć można jako odpowiednik morfemu. Autorzy wyróżniają trzy typy elementów nazwotwórczych: powszechne rzeczowniki geograficzne, toponimy o funkcji desygnacyjnej oraz wyrazy określające cechy danego obiektu. W analizie brane pod uwagę są również wzorce nazwotwórcze funkcjonujące w historii języka węgierskiego, które Autorzy dzielą na syntaktyczne, morfologiczne oraz semantyczne (metaforyczne, metonimiczne i powiązane ze specyfiką nazewniczą trzech wcześniej wyróżnionych grup semantycznych). Trzy poziomy analizy wchodzą ze sobą w relację w trakcie zachodzących w czasie zmian w strukturze toponimu, a badanie ich pozwala na uchwycenie specyfiki i złożoności systemu toponimicznego.

Rozdział II zawiera zarys historii Węgier, poczynszy od momentu oddzielenia się nomadycznych plemion od uralskiej wspólnoty około 3000 r. p.n.e. i wędrowki do zasiedlonej przez nie pod koniec IX w. Kotliny Panońskiej. Od początku swoich dziejów ludność węgierska podlegała obcym wpływom kulturowym, które dawały impuls do przekształceń struktury społecznej, rozwoju państwowości, gospodarki rolnej i ekonomii, a także zostawiały trwałe ślady w języku. Autorzy przytaczają fakty językowe świadczące o tych kontaktach, a także przedstawiają szeroki kontekst kulturowy i społeczny historii Węgrów, który dostarcza podstaw do analizy systemu toponimicznego. Rozdział zawiera również omówienie źródeł toponimów węgierskich. Do najwcześniejszych należą łacińskojęzyczne rękopisy, wśród których wyróżnia się dokumenty dotyczące regulacji prawnych (karty założycielskie, darowizny, rejestry nieruchomości, testamenty, certyfikaty) oraz dzieła narracyjne wprowadzające do historii Węgier; późniejsze są gesta i kroniki oraz mapy. Węgieńscy onomaści mają do dyspozycji także imponujące źródła dotyczące współczesnego nazewnictwa: zbiór zawierający kilkaset tysięcy toponimów z końca XIX w., wynik ankiety przeprowadzonej na terenie Węgier przez Frigyesa Pestego w 1864 r., kolekcję toponimów z obszaru Transylwanii, odnotowanych między XVI a XIX w., a zebranych przez Attilę T. Szabó, oraz zbiór toponimów z drugiej połowy XX w. zgromadzonych w Instytucie Językoznawstwa Węgierskiej Akademii Nauk. Ponadto w 2015 r. udośćniono w wersji cyfrowej Węgierski Narodowy Rejestr Toponimów (Hungarian National Toponym Registry, <http://mnh.unideb.hu/>), który notuje pół miliona toponimów.

Kolejne rozdziały poświęcone są analizie poszczególnych grup toponimów z uwzględnieniem ich specyfiki. W rozdziale III omówione zostały hydronimy. Pod uwagę wzięto głównie należące do najstarszej warstwy toponimicznej nazwy największych rzek, które zaczerpnięte zostały z obcych języków. Są to nazwy pochodzenia łacińskiego, greckiego; staroeuropejskie i germańskie sprzed zasiedlenia kraju przez Węgrów oraz słowiańskie. Grupa ta poświadcza charakterystyczne cechy

języka węgierskiego jedynie na poziomie fonetycznym i ma tylko pośredni wpływ na kształtowanie się węgierskiego systemu nazewniczego. Kilka uwag poświęcono również strukturze pochodzących z węgierskiego nazw mniejszych rzek. Hydronimy przeanalizowano pod kątem funkcjonalno-semantycznym: omówiono funkcje terminów hydrograficznych w nazwach rzek, składniki nazwy opisujące cechy obiektu oraz wpływ hydronimów na inne toponimy.

Rozdział IV dotyczy nazw regionów — większych obszarów, które przez nazywającego postrzegane są jako jednolite pod względem przyrodniczym, kulturowym lub historycznym. Autorzy sięgają do toponimów sprzed osiedlenia się Węgrów w Kotlinie Panońskiej, nazw regionów *Levédia* oraz *Etelköz* leżących po zachodniej stronie Uralu, które zostały utworzone na gruncie języka węgierskiego i używane były przez Węgrów. Następnie omówiony został kontekst tworzenia się nazw regionów w Kotlinie Panońskiej, nazwy związane z hydronimami, nazwy makro-, mezo- i mikroregionów, państw oraz nazewnictwo wykształcone na potrzeby różnych dziedzin nauki w XIX i XX w.

Najbardziej rozbudowana część pracy, w której Autorzy w pełni wykorzystują przyjętą przez siebie metodologię, poświęcona została ojkonimom. Rozdział V otwiera część zawierająca uwagi ogólne na temat powstawania i charakteru węgierskiego systemu nazw osad ludzkich. Badany materiał toponimiczny podzielono według kryteriów funkcjonalno-semantycznych na ojkonimy odnoszące się do ludzi oraz do środowiska naturalnego. W pierwszej grupie znalazły się onimy pochodzące od nazw osobowych i grup społecznych (etonimów, nazw plemion i zawodów); ojkonimy odnoszące się do zabudowy (kościółów, zamków, mostów) z włączeniem nazw związanych z organizacją handlu i prawem oraz nazwy patronimiczne. Wewnętrzny podział poszczególnych grup opiera się na kryteriach strukturalnych. Autorzy przyjmują podejście historyczne, koncentrują się na okresie kształtowania się systemu nazewniczego (między X a XV w.), genezie, chronologii rozwoju modeli nazwotwórczych w powiązaniu z faktami historycznymi i kulturowymi oraz uwarunkowaniami etnicznymi.

Ostatni rozdział pracy przedstawia w zarysie charakterystykę mikrotoponimów. Z tego ogromnego i różnorodnego zbioru Autorzy omówili tylko dwie grupy nazw: hydronimy (nazwy jezior, źródeł i studni) i nazwy topograficzne (gór, szczytów, wniesień, wzgórz i ich części, a także dolin i obszarów nisko położonych). Wybór swój motywowali tym, że te dwie grupy mikrotoponimów są częścią podstawowej warstwy nazewnicznej, mają długą historię i stanowiły podstawy dla innych toponimów.

„History of Hungarian Toponyms” jest pierwszym syntetycznym opracowaniem węgierskiego systemu toponimicznego wydany w języku angielskim. Pokazuje nie tylko, w jaki sposób liczne kontakty językowe między różnymi grupami etnicznymi zaznaczyły się w warstwie nazewnicznej języka węgierskiego, ale również przedstawia założenia, które stać się mogą punktem wyjścia do badań nad toponimami w innych językach.

Katarzyna B. Wasilewska
Instytut Języka Polskiego PAN
katarzyna.wasilewska@ijp.pan.pl

Acta onomastica, Ročník LVIII. Vedoucí redaktor Pavel Štěpán, Praha 2017, 292 s.

Rocznik LVIII czasopisma „Acta onomastica” liczy 292 strony. Składają się na niego części: I. Stati, II. Z diplomových a seminárních prací, III. Diskuse, IV. Recenze, V. Kronika, VI. Zprávy a poznámky oraz VII. Bibliografie.

Część I obejmuje 13 artykułów. Omówiono w nich interesujące problemy nazewniczne występujące w różnych krajach i językach, przez antroponimie, toponimie, onomastykę literacką i filmową,